

UIT DE INHOUD

DE HESS-ORGELS VAN HANS VAN ROSSUM 08

Wim van der Ros ging op bezoek bij Hans van Rossum, die twee huisorgels van de orgelmaker Hess in bezit heeft.

INTERVIEW MET JOHAN DEN HOEDT 14

Johan den Hoedt rondde een conservatoriumstudie af, liep daarna vast maar hervond de liefde voor het orgel. Onlangs werd hij benoemd tot tweede organist van de Grote Kerk in Dordrecht.

'HERZLIEBSTER JESU' VAN ERNST PEPPING 27

In 1940 publiceerde Ernst Pepping zijn *Kleines Orgelbuch*, met daarin 18 'leichtere Choralvorspiele und Orgelchoräle'. Lourens Stuifbergen bespreekt het passiekoraal 'Herzliebster Jesu'.

DE KORAALMUZIEK VAN RUTGER VAN MAZIJK 30

Op 29 december overleed Rutger van Mazijk. Hij is vooral bekend als de componist van koraalbewerkingen. Vriend en oud-leerling Wybe Kooijmans gaat hier nader op in.

EN VERDER

Actueel	02
Fusie Mense Ruiter & Van Rossum	06
Reflectie	18
Muziekbijlage	19
Naber en de neven Quellhorst	24
Cd's	32
Boeken	35
Bladmuziek	36
Wegwijzers	38

In onze volgende nummers onder meer

- 25 jaar Stichting Vox Humana
- Christiaan Ingelse en het Geneefs Psalter
- Het Bakker & Timmenga-orgel in Veen

Foto omslag

Het Doornbos/Mense Ruiter-orgel in de Mariakerk te Ruinen. Hier vervulde Rutger van Mazijk zijn laatste functie als kerkmusicus (zie verder p. 30-31). © RCE

08

14

27

30

Mense Ruiter & Van Rossum

gaan samen verder

Het zat er al een beetje aan te komen: een fusie tussen de firma's Mense Ruiter Orgelmakers en Van Rossum Orgelbouw. Sinds 1 januari 2025 is de formele eenwording een feit. We ontmoetten de beide eigenaren, Sander Booij en Gerrit de Jong, in de Koepelkerk te Renswoude.

Daar zijn de twee, samen met medewerker Arno de Ligt en stagiair Jason Murre, bezig met de laatste werkzaamheden aan hun opus 1.

Tekst & fotografie: Joost van Beek

Sinds 1 oktober 2022 werkten de firma's al intensief samen. Een paar jaar eerder gingen de beide bedrijven over in handen van een nieuwe generatie. In 2019 droeg Hans van Rossum zijn bedrijf over aan Gerrit de Jong (*1988), die in 2005 bij hem in dienst kwam. Sander Booij (1986), sinds 2002 actief als orgelmaker, nam in 2020 Mense Ruiter Orgelmakers over van Dolf

Tamminga. "Toen ik nog zelfstandig orgelmaker was, heb ik regelmatig gedacht om eens in gesprek te gaan met Hans van Rossum", vertelt Sander. "Zijn visie en aanpak spreken me aan. Om de een of andere reden kwam het niet van zo'n gesprek. Nadat Dolf Tamminga zich uit Mense Ruiter had teruggetrokken, moest ik een keer naar Zeerijp. Daar ontmoette ik

Hans, die het orgel ooit heeft geïntoneerd. Het leek Hans een goed idee als Gerrit en ik een keer zouden praten. Aldus geschiedde, en om een lang verhaal kort te maken: we hadden gelijk een uitstekende klik."

"Toen ik nog zelfstandig orgelmaker was, heb ik mede naar aanleiding van gesprekken met adviseur Peter van Dijk

In gesprek met Hans van Rossum

Alweer vijf jaar geleden droeg Hans van Rossum zijn bedrijf over aan zijn medewerker Gerrit de Jong. In ruste echter niet: hij is nog regelmatig is hij te vinden in en rond het onderhanden werk van zijn opvolger. Bij hem thuis, wanneer ik met hem over zijn Hess-orgels spreek (zie p. 10 en verder), komt het gesprek vanzelf ook (weer) op zijn visie op orgelbouw en restauratie – en dan vooral de windvoorziening.

Tekst & fotografie: Wim van der Ros

Hans van Rossum eind 2012 in de werkplaats in zijn onafscheidelijke blauwgrijze stoffas. Hier is hij bezig met het pijpwerk van het kabinetorgel van de Sint-Servaas in Maastricht.

Sprekend over historische instrumenten is Hans van Rossum duidelijk: “Bij historisch erfgoed is het oorspronkelijke concept het uitgangspunt. Je restaureert een Rembrandt zoals hij het zag en schilderde, met de passende verf en de streek van de meester, daar ga je niet aan tornen. Je verdiept je in het proces: hoe schilderde hij, hoe bereikte hij zijn resultaat? Datzelfde geldt voor een historisch orgel. Wat deed de orgelmaker om het orgel te laten klinken zoals hij het in zijn hoofd had? Het gaat niet sec om die pijpen, of om die windlade, of om die mechaniek en die windvoorziening, nee, het is de samenhang van dat alles, daarin zit het ‘geheim’ van de orgelmaker.”

Al jong was Hans van Rossum als stemhulp vertrouwd geraakt met het orgel, vanaf zijn zeventiende ging hij werken bij de – een voor die tijd meer traditionele – orgelmaker K.B. Blank & Zn. in Utrecht. Blank senior had destijds daar het bedrijf van Sanders overgenomen. Een jaar later, in 1967, verhuisde Bas Blank zijn werkplaats naar Herwijnen.

Veel lezen, goed kijken en veel luisteren brachten Hans al snel tot het intoneren. Het nieuwe orgel van Ellecom in 1967 ging klinken onder zijn handen, een jaar later volgde de restauratie van Hasselt. “Je leerde veel orgels kennen, zag hoe diverse orgelmakers bezig waren en je probeerde je te verdiepen in hoe je een orgelpijp optimaal kunt laten klinken. De visie van veel orgelmakers in die tijd was: hoe krijg ik die wind effectief bij die pijp. Kleine balgjes, extra schokbrekers, verticale balgjes met veren want die nemen minder ruimte in. Dat was in de tijd van met name Lambert Ern , iedereen keek toen naar Marcussen. Bij nieuwe instrumenten is zoiets prima, maar bij historische instrumenten moet je terug naar de oorsprong. Maar dan had je soms de pech dat – zoals in Hasselt! – een architect bepaalde dat de oude balgen niet terug mochten komen. Een architect die zich bemoeit met een historisch concept ...”

De balgen

Als een van de eerste orgelmakers ging de firma Blank weer terug naar het toepassen van de magazijnbalg en geen ladebodems. “Sterker nog, we plaatsten in 1972 in Wijk twee magazijnbalgen boven elkaar, elk met een eigen regulering. En in Sassenheim bij het Goldfusz-orgel plaatsten we in 1975 voor het eerst weer twee spaanbalgen. Daar was Klaas Bolt adviseur. Ahrend had overigens in 1965 bij de reconstructie van het koororgel in de Oude Kerk in Amsterdam ook spaanbalgen geplaatst. Het orgel in de Hervormde Kerk in Aalten, nieuwbouw in de oude kas, volgde in 1976, ook hier een balgstoel met spaanbalgen. In hetzelfde jaar plaatsten we bij de nieuwbouw in de Bethlehemkerk in Papendrecht eveneens spaanbalgen

Blokfluit

Hans geeft een voorbeeld: “Hoe belangrijk de wind is voor een orgelpijp, dat merk je wanneer je een blokfluit aanblaast.

H:H:Hess me , Fecit

Huisorgels uit vervlogen tijden

Hendrik Hermanus Hess

Onder de huisorgelmakers uit vroeger tijden neemt Hendrik Hermanus Hess een belangrijke plaats in. Hij had in de achttiende eeuw het grootste aantal huisorgels op zijn naam staan. Wie was hij en wat was zijn oeuvre? Wim van der Ros sprak erover met Hans van Rossum, die twee instrumenten van Hess in zijn bezit heeft.

Tekst & fotografie: Wim van der Ros (tenzij anders vermeld)

De familie Hess

Het gezin Hess woonde begin achttiende eeuw in Leeuwarden en kerkte daar in de Evangelisch Lutherse Gemeente. Vader Ludwig Hess was kleermaker. Zoon Joachim, geboren in 1732, kreeg in 1749 zijn benoeming tot organist van de Lutherse Kerk in Gouda. Gedurende een korte periode in de jaren 1753 en 1754 was hij organist van de Hervormde Kerk in Maassluis, maar ging weer terug naar Gouda, waar hij zowel organist als beiaardier werd van de Sint-Janskerk. Hij is in de orgelwereld onder meer bekend door zijn geschriften *Luister van het orgel* (1772) en *Dispositien der merkwaardigste kerk - orgelen welken in de zeven Vereenigde Provinciën als mede in Duytsland en elders aangetroffen worden; benevens eene beschrijving van het nieuw en uitmuntend orgel in de St. Janskerk te Gouda; dienende tot een vervolg op de Luister van het Orgel* (1774).

Hendrik Hermanus Hess

Hendrik Harman Hess, geboren in 1735, was in eerste instantie werkzaam in de kleermakerij van zijn vader. Toen Joachim

benoemd was in de Sint-Janskerk in Gouda haalde deze zijn jonge broer over om als orgelmaker aan de slag te gaan in Gouda. Reeds als twintigjarige legde hij in Gouda de poorterseed af. Als poorter had je privileges, waaronder het recht toe te treden tot een gilde en vrijstelling van tolverplichtingen. Hij onderhield orgels, zowel in

Herkenbaar snijwerk zoals bij vele Hess-orgels toegepast, dit van het bureauorgel van Hans van Rossum.

Arie de Korte

Portret van Johan den Hoedt

Eind vorig jaar maakte Johan den Hoedt op zijn Facebook-pagina bekend dat hij was aangesteld als tweede organist van de Grote Kerk te Dordrecht. Een mooie aanleiding om eens in gesprek te gaan met deze bescheiden musicus, die een conservatoriumstudie afrondde, daarna vastliep, maar de liefde voor het orgel hervond.

Tekst: Joost van Beek

De appel viel in huize Den Hoedt niet ver van de boom. “Mijn vader was organist van de Immanuëlkapel in Ridderkerk-Oostendam, ik ging zondags altijd met hem mee. Ook mocht ik mee naar zijn orgellessen bij Frans van Tilburg in Werkendam. Op mijn zevende kreeg ik mijn eerste orgelles van Henk Rijnsaardt, de organist van de Hervormde Kerk in Rijsoord.” In zijn tienerjaren verkaste Johan naar Frans van Tilburg. “Van Tilburg was op zijn manier een inspirerende leraar. Hij keek meer naar de grote lijn dan naar details, aan techniek besteedde hij minder aandacht. Maar hij was beslist muzikaal. Ik registreerde in die tijd ook regelmatig bij hem. Mede door zijn enthousiasme groeide bij mij de wens om later de muziek in te gaan. Hij heeft me gestimuleerd om de stap naar het conservatorium te wagen.”

T-splitsing

En zo belandde de zestienjarige Johan op het Rotterdams Conservatorium, waar Arie J. Keijzer vijf jaar lang zijn docent was. “Keijzer is een goede docent voor mij geweest. Hij was streng en precies, maar had ook iets vaderlijks over zich, hij had oog voor je persoonlijke welbevinden.” Terugkijkend denkt Johan dat hij op te jonge leeftijd naar het conservatorium is gegaan. “Vooral in sociaal-emotioneel opzicht was ik onvoldoende voorbereid op deze toch best grote stap. Als ik later was begonnen, had ik alles bewuster tot me kunnen nemen, en was ik ook meer klaar geweest voor het leven na de conservatoriumstudie.” Dat leven bestond grotendeels uit lesgeven en koren begeleiden. “Dat heb ik lange tijd volgehouden, maar na een jaar of vijftien begon ik me steeds vaker en steeds sterker af te vragen: is dit echt wat ik wilde? Dat je jezelf die vraag stelt, zegt natuurlijk al veel. Het was duidelijk dat ik weinig voldoening meer haalde uit mijn muzikale bezigheden, ik miste de verdieping, ook omdat ik weinig tijd had voor grondige orgelstudie. Uiteindelijk kwam ik op een soort T-splitsing terecht: óf ik moest mijn muzikale carrière anders gaan vormgeven, óf het moment was aangebroken om iets compleet anders te gaan doen.”

Het werd de eerste optie. Na een verhuizing van Rotterdam naar Dordrecht besloot Johan om in de Grote Kerk lessen te gaan volgen bij Cor Ardesch.

Moderne orgelbouw

zonder succes (2)

In Amsterdam wonen en werken in de negentiende eeuw meerdere orgelbouwers van Duitse komaf. Behalve dat zij in enkele gevallen familie van elkaar zijn, valt op dat sommigen proberen nieuwe vindingen toe te passen in de orgelbouw – zij het zonder succes. In deze tweede aflevering leest u de geschiedenis van de neven Georg en Wilhelm Quellhorst.

Tekst: Jan van der Male

Als in 1841 de firma Quellhorst & Co zich in Amsterdam vestigt, heeft dit orgelmakers-bedrijf een historie die circa 50 jaar eerder begint bij Georg Heinrich Quellhorst (1770-1836) uit Lavensloh in Duitsland. Begin negentiende eeuw trouwt hij met de weduwe Wilhelmina Catharina Naber-Dreyer, weduwe van Friederich Samuel Naber (1775-ca. 1800). In 1811 vestigt het gezin zich in Oldenzaal.

Quellhorsts stiefzoon Friederich Samuel August Naber (1796-1861) komt vermoedelijk al gauw in de orgelmakerij van zijn stiefvader werken. Ook de enige zoon van G.H. Quellhorst en W.C. Quellhorst-Dreyer, Georg Hendrik Wilhelm Quellhorst (1812-1868), gaat in de orgelbouw.

Het aantal nieuwgebouwde orgels van G.H. Quellhorst is beperkt: 9 in circa 45 jaar. Bovendien laat de kwaliteit van zijn laatste instrumenten te wensen over. In februari 1836 overlijdt hij. De weduwe Quellhorst zet de orgelmakerij voort “met behulp mijner zonen”.¹ Daarmee bedoelt ze behalve haar enige zoon ook haar neefje Wilhelm Christian August Quellhorst (1814-1841). Die is bij hen komen wonen nadat zijn ouders zijn overleden.² Een schematisch overzicht van de familiebanden is als download beschikbaar op orgelvriend.nl.

Naber & Quellhorst

In de praktijk is de zoon uit het eerste huwelijk van de weduwe Quellhorst, Carl Friedrik August Naber, al in 1825 te Deventer voor zichzelf begonnen. Deson-

danks houdt hij contacten met zijn halfbroer G.H.W. Quellhorst en neef W.C.A. Quellhorst. Zij werken gezamenlijk aan een orgel voor Weerselo (1837). In 1838 gaan Naber en zijn halfbroer in compagnonschap, waarbij ze “ook de nieuwere uitvindingen in het gebied der Orgelbouwkunst gedaan, in hunne werken aanbrengen”.³

Deze kennis heeft G.H.W. Quellhorst opgedaan in Duitse fabrieken en naar verluidt in Engeland.⁴ De samenwerking tussen de “Orgel- en Piano-makers” Naber enerzijds en de neven Quellhorst anderzijds wordt per 31 december 1840 ontbonden. Met de pianoafdeling maken Naber en één of beide Quellhorsten echter een doorstart tot minimaal in 1843.⁵ Daarnaast gaat Naber als zelfstandig orgelmaker in Deventer verder. In tegenstelling tot zijn stiefvader is hij een vakkundig orgelmaker die veel nieuwe instrumenten heeft gemaakt. Van opvallende nieuwe uitvindingen is daarbij geen sprake, die zullen vooral het initiatief van de neven Quellhorst geweest zijn.⁶

Quellhorst & Co

Georg Quellhorst vertrekt in 1841 uit Deventer naar Amsterdam om samen met zijn neef Wilhelm een nieuw compagnonschap op te richten. Op 25 juni 1841 ontstaat de firma Quellhorst & Co. Zij vestigen zich in het pand ‘De Jonge Graaf’ aan de toenmalige Nieuwezijds Achterburgwal, nu Spuistraat 159. In hun aanbevelingsbericht in de krant schrijven ze:

“Door ondervinding, zoowel in het Vaderland als in andere landen gemaakt, zijn zij in de gelegenheid nieuwe en gewigtige uitvindingen, in dit vak der industrie gedaan, met het beste resultaat toe te passen.”⁷ Hun woonadres wordt Warmoesstraat 127.

Paramaribo

De neven Quellhorst behouden hun connecties met Twente want ze verkrijgen de opdracht een orgel te bouwen voor het eenvoudige waterstaatskerkje van de rooms-katholieke parochie in Lattrop. Het orgel krijgt een uiterlijk “in Griekschen stijl”, waarmee vermoedelijk een neoclassicistisch uiterlijk wordt bedoeld.⁸ Reeds na drie maanden compagnonschap, op 30 september 1841, overlijdt neef Wilhelm Quellhorst, 27 jaar oud. Georg Quellhorst moet dus al na enkele maanden zelfstandig werken. Desondanks maakt hij begin 1842 een schets en bestek voor een nieuw orgel in de Grote Kerk in Apeldoorn en eind 1842 voor de Grote- of Sint Joriskerk in Amersfoort. In beide gevallen krijgt zijn halfbroer C.F.A. Naber de nieuwbouw gegund.⁹ Het orgel van Lattrop weet Georg Quellhorst in het voorjaar van 1842 nog naar tevredenheid op te leveren. Daarna gaat het mis. Nadat het schip, waarmee in 1840 een Naber/Quellhorst-orgel naar Paramaribo is vervoerd, op zee is gezonken, komt vanuit Suriname de vraag om een nieuw orgel. De firma Naber & Quellhorst bestaat

Het passiekoraal 'Herzliebster Jesu' van Ernst Pepping

Gedurende de Duitse liturgievernieuwing aan het begin van de twintigste eeuw kreeg muziek een grotere plaats in de liturgie teneinde de gelovigen optimaal te stichten. Daartoe werden koren en cantorijen opgericht, die zich oriënteerden op muziek van voor 1750. Niet de romantische negentiende-eeuwse muziek was het uitgangspunt, maar de liturgische muziek van vooral Heinrich Schütz (1585-1672) en andere zeventiende-eeuwse componisten, terwijl men tegelijkertijd een open oor had voor goed gecomponeerde muziek van tijdgenoten.

Tekst: Lourens Stuifbergen

Ernst Pepping, componerend aan zijn klavichord.

Bij deze nieuwe muziek was niet verticale homofonie het devies, maar een horizontaal lijnenspel waaruit de harmonieën als vanzelf voortkomen. Ook de barokke motoriek werd lang niet altijd nagestreefd, eerder de veel vrijere ritmiek uit de renaissance waarin elke stem quasi-zelfstandig zijn eigen weg zoekt. Aldus ontstond een heldere transparante muziek die we als neoklassiek kunnen bestempelen. Dissonanten konden vrijer ontstaan terwijl de tonaliteit minder gebonden was zonder atonaal te worden. De invloed van de oude kerktoonsoorten liet zich veelvuldig gelden.

Componisten die in deze ontwikkeling een belangrijke rol speelden waren onder meer Johann Nepomuk David (1895-1977), Helmut Bornefeld (1906-1990), Hugo Distler (1908-1942) en iets later Siegfried Reda (1916-1968), die allen fraaie koor- en orgelmuziek schreven. Tot dit illustere gezelschap behoorde ook Ernst Pepping, een van de belangrijkste protestantse kerkmusici van de twintigste eeuw.

Ernst Pepping werd op 12 september 1901 geboren in Duisburg. Hij studeerde van 1922 tot 1926 aan de Musik-hochschule in Berlijn bij de Oostenrijkse componist Walter Gmeindl. In 1934 kreeg hij een betrekking als leraar harmonie, contrapunt en partituurspel aan de protestantse Spandauer Kirchenmusikschule in Berlin-Spandau, aan welk instituut hij lang verbonden zou blijven. Van 1935 tot 1938 doceerde hij compositie aan de Hochschule waar hij zelf gestudeerd had. Negen jaar later keerde hij er terug als docent muziek en compositie. Hij publiceerde enkele contrapunt-boeken. Vele onderscheidingen en prijzen vielen Pepping ten deel, onder andere eredocoraten van de Freie Universität Berlin (1961) en van de Theologische Hochschule Berlin (1971). Hij was lid van de Kunstacademie Berlijn, de Beierse Academie voor Schone Kunsten in München en het internationale Heinrich-Schütz-gezelschap. Pepping overleed op 1 februari 1981 in Berlijn-Spandau.

Oeuvre

Pepping liet een groot en veelzijdig oeuvre na. Veel – met name seculiere – werken beleefden een of meer uitvoeringen maar bleven onuitgegeven. Zijn kerkelijke werken was een beter lot beschoren, met als gevolg dat Pepping bijna uitsluitend bekendheid kreeg als componist van koor- en orgelmuziek. Zijn biograf Anselm Eber vertelt dat Pepping daar allerminst gelukkig mee was, te meer omdat hij zich in tegenstelling tot wat je zou verwachten niet heel erg met de kerk verbonden voelde. Pepping componeerde een ruime hoeveelheid a cappella motetten, missen, hymnes, koralen (onder meer het tussen 1934 en 1938 ontstane *Spandauer Chorbuch*, 250 twee- tot zesstemmige koraalzettingen gerangschikt naar het kerkelijk jaar), passies en psalmen, die door hun stijl perfect pasten in de genoemde liturgievernieuwing en daar grote invloed op hadden.